

Santos, Milton (1990), *Por una geografía nueva*, Madrid, Espasa-Calpe, 257 p. (Original publicat a São Paulo l'any 1979).

Una mica tard ens arriba aquesta important obra del gran geògraf brasiler Milton Santos, una obra escrita ja fa més d'una dècada, però que encara és molt actual i representa una eina bàsica per a qualsevol persona interessada en el coneixement de l'evolució del pensament geogràfic.

L'autor considera que en l'actualitat la geografia es troba en una situació de crisi, mancada d'una teoria explicativa de la nova situació econòmica mundial. És per això que vol cercar un nou paradigma. S'ha de renovar la ciència geogràfica perquè s'adapti a la realitat, però en fer-ho hom es trobarà amb una gran varietat d'obstacles, tant de dins com de fora de la disciplina, com succeeix amb la dificultat de difondre noves idees dins de la col·lectivitat científica. Per aquest motiu, Milton Santos creu que no existeix cap possibilitat de fer progressar una ciència sense una important parcel·la d'esforç crític. La preocupació que guia l'autor en aquest llibre és reprendre la problemàtica de l'espai, començant per l'anàlisi del treball realitzat fins ara per les diferents escoles del pensament geogràfic, i proposar, per últim, una línia d'estudi basada en la realitat actual, composta per una teoria i una epistemologia, i així poder arribar a una geografia crítica.

En la primera part de l'obra trobem aquesta revisió crítica de l'evolució de la nostra disciplina. Des dels seus començaments, la geografia ha estat utilitzada amb finalitats polítiques i per justificar la ideologia imperant als Estats, és a dir,

per justificar la ideologia imperialista del capitalisme. Els geògrafs van dividir els seus punts de vista davant aquesta situació: per una banda, els qui preconitzaven clarament el colonialisme i l'imperi del capital, i per l'altra, els qui lluitaven per un món més just. És en aquest marc on pren força la geografia colonial, al servei dels interessos imperialistes. L'autor fa una crítica del determinisme i creu que la sobrevaloració del factor natural en els treballs geogràfics va fer perdre credibilitat i reconeixement a la nostra disciplina. Per altra banda, afirma que les bases de la geografia cultural no s'allunyen de les de l'escola de Vidal de la Blache, ja que ambdues són possibilistes, i el concepte de gènere de vida és molt proper a la noció d'àrea cultural. Així mateix, el concepte de regió, en les condicions actuals de l'economia mundial, ja no és vàlid per explicar la realitat social. Continuar treballant amb aquesta noció clàssica donaria lloc a greus errades i ens duria a l'abstracció empírica, perquè les relacions home-medi han pres una altra dimensió i ja no es poden explicar només per una simple relació entre ambdós. Santos creu que ha estat un error emprar l'analogia en relació amb les ciències naturals, car no es pot transferir de forma mecànica el que succeeix en el món físic a la Història, i per altra banda, moltes vegades l'analogia comporta una anàlisi superficial dels objectes i no del seu contingut. Creu que aquest error va venir donat per la pretensió dels fundadors de la geografia de donar-li un estatus científic a partir de la construcció d'una teoria de l'home basada en una analogia amb les ciències físiques. En referència a la geografia teòretico-quantitativa, critica el privilegi donat als mètodes i a les tècni-

ques. La quantificació és només un instrument, i el que és fonamental és la construcció teòrica. L'espai que la geografia matemàtica reproduïx és la fotografia d'alguns moments, però les fotografies són simples descripcions, i no pas explicacions. La preocupació per mesurar s'anteposa a la recerca de les causes reals dels fenòmens. El mètode d'anàlisi emprat per la geografia quantitativa estava més preocupat per la verificació de les hipòtesis que pel seu origen i naturalesa. És per aquest motiu que la metodologia quantitativa ignora les estructures socials i, per tant, no es preocupa pels processos ni per les desigualtats socials, i no és altra cosa que ideologia imposada a l'home amb l'objecte d'obrir camí a l'expansió del capital. L'anomenada «nova geografia» va significar una involució per a la nostra disciplina, i va conduir a la crisi general de les ciències socials. Com diu Santos, la geografia es va convertir en una vídua de l'espai. És per això que l'autor creu que allò que s'ha de definir és l'objecte de la geografia: l'espai humà. El que interessa és conèixer els fets referents a la gènesi, funcionament i evolució de l'espai (l'espai com un producte històric). Quant a la geografia de la percepció, creu que se li poden posar dues objeccions: per una banda, la percepció individual no és coneixement, ja que l'objecte geogràfic no seria objectiu; i per altra banda, de la concepció de l'objecte pel seu aspecte o estructura externa, en resulta la seva aparença, però no el que representa.

Per altra banda, no creu en l'existència de la geografia com a ciència independent. La realitat social és una sola i a cada ciència particular li correspon l'estudi d'un dels seus aspectes, qüestió que no

invalida, però, la unitat de la ciència. Considera que l'univers concret que cada ciència crea com el seu propi sistema de pensament ha d'estar subordinat a l'univers general donat per la realitat total. L'aïllament al qual ha estat sotmesa la geografia ha estat un obstacle per a la seva evolució. Per aquest motiu, l'autor creu important per a la investigació científica la interdisciplinarietat entre les diferents ciències, i això permetrà d'assenotar les bases d'un espai veritablement humà. Totes les disciplines científiques s'han de reajustar per poder expressar, en termes del present i no del passat, la realitat total que ens envolta. És per això que l'autor concep la geografia com una ciència dinàmica, en contínua renovació, i no pas estàtica, ja que impediria el seu progrés. Creu que la geografia es troba en aquesta darrera situació perquè encara es continua analitzant la realitat sota la influència d'una teoria antiquada, i també es continua integrant les noves teories amb els vells conceptes de l'espai, amb la qual cosa el resultat és la impossibilitat de realitzar una anàlisi coherent. De fet, creu que sempre ha estat així, ja que mai no s'ha pogut construir un conjunt de proposicions entramades per una lògica interna. Per això proposa la recerca d'un nou paradigma.

Per a l'autor, ens trobem en una fase històrica en la qual la universalització de l'economia ens ha conduït a la noció d'espai global. En aquesta nova realitat internacional, els Estats es converteixen en una necessitat de l'imperialisme per a la seva expansió i serveixen com a suport ideològic per al manteniment del sistema. L'Estat apareix com un factor bàsic de l'elaboració de l'espai, i per tant se l'ha de considerar com l'element fona-

mental del seu estudi. És per aquest motiu que la noció d'Estat-Nació és per a l'autor la unitat geogràfica d'estudi, perquè permet d'analitzar la relació entre les forces internes i externes que modelen la societat i l'espai. Així mateix, la formació social constitueix un instrument vàlid per a l'explicació de la societat i del seu espai respectivament, i com a categoria de la realitat i categoria analítica constitueix el mitjà més adient per ajudar a formular una teoria de l'espai vàlida.

Estem davant d'un període de crisi general de les ciències socials, especialment de la geografia. Però aquesta crisi no és un testimoni de flaquesa, simplement és la prova del desajustament entre les velles idees que desitgen mantenir-se davant les noves que les volen substituir. Per això, l'autor té com a objectiu final arribar a «una nova geografia», una geografia crítica, que proposi una explicació de la realitat espacial i dels instruments adients per a la seva anàlisi. Una nova teoria que generi la seva pròpia epistemologia, que serà la que donarà coherència a les seves reflexions. S'ha de teoritzar sobre l'espai per arribar a poder reformar-lo i millorar-lo, i serà a través de l'estudi d'aquest espai humà que es podran trobar solucions per a les injustícies i les desigualtats socials. La geografia, tantes vegades al servei de la dominació, ha de patir una remodelació per ser una veritable ciència de l'home. Per això, la tasca del geògraf ha de ser la de posar en evidència, mitjançant les eines teòriques i metodològiques elaborades, les relacions socials que s'estableixen en l'espai, les desigualtats que encobreix, i la possibilitat de destruir-les per construir un espai veritablement humà.

Josep Jané i Sariol

Tapinos, George (1990), *Elementos de demografía*, Madrid, Espasa-Calpe, 410 p. (Título original: *Éléments de Démographie*, Armand Colin, París, 1985).

Suele ser una característica relativamente señalada en relación con los estudios demográficos, aquella según la cual la disciplina tiende a desarrollarse en torno a dos vías: una, concentrada en la elaboración de procedimientos de medición; la otra, interesada en la reflexión sobre las razones que pueden dar cuenta de las características y evolución de las diferentes poblaciones humanas. Pero, como toda división, seguramente peca de simplificatoria en exceso. Los esfuerzos por conectar una y otra perspectiva se han ido y se irán repitiendo siempre en la línea de preservar la unidad de los conocimientos más que en favorecer el divorcio entre las dos culturas demográficas. En este sentido, la reciente traducción española de este manual de Demografía no puede ser más oportuna. En el panorama de libros sobre esta materia a disposición del lector español, autóctonos o traducidos, esta doble distinción también se reproduce y puede terminar por generar, a la larga, incomodidad para el estudiante o el no especialista, que no suele disponer de una introducción suficientemente completa y asequible. Dentro de estas coordenadas debe inscribirse este texto escrito por el profesor G. Tapinos.

Una doble finalidad, declarada por el mismo autor, preside su trabajo: ofrecer un panorama general lo más completo posible de esta disciplina y conseguir un «cierto equilibrio entre el procedimiento estadístico y el procedimiento explicativo». En este último planteamiento probablemente radica la mayor novedad de